

PE MARGINEA UNUI GLOSAR DIALECTAL

Atestări „involuntare” (III)

IULIA MĂRGĂRIT

1. Sub titulatura *Atestări „involuntare”*, pe care am lansat-o în 2011 și am reluat-o în 2013 în aceeași publicație¹, am grupat, atunci, ca și acum, lexeme identificate într-un glosar dialectal, în afara corpusului de termeni, respectiv, în citatele corespunzătoare sau în glosele formulate de către autor. Neevaluarea acestora s-ar explica, de această dată, în principal, prin subiectivismul semnatarului, el însuși vorbitor al graiului și prin urmare, excelent cunoscător al acestuia, impediment important în reperarea tuturor unităților lexicale particulare, fără de scăpări. În consecință, lipsa perspectivei, din exteriorul frontierelor dialectale reprezentate, a făcut loc omisiunilor, explicabile, de altfel, și prin posibilitatea de a fi formulat definițiile într-o operație distinctă, poate, separată, în raport cu alcătuirea repertoriului lexical și, în același timp, ulterioară acestuia.

2. În cazul de față, ne-am oprit asupra Glosarului aferent volumului *Poezii populare din Maramureș*, adunate de Alexandru Țiplea. Extras din Analele Academiei Române, Seria II – Tom XXVIII. Memoriile Secțiunii Literare, București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1906. Drept urmare, în cele ce urmează, prezentăm lista de cuvinte pentru care am optat, întocmită după criteriul amintit:

așternut, *drum* ~ s.v. *drum făcut*, unde, pentru compusul respectiv, figurează glosa integrală a autorului „*drum așternut* cu piatră”. Sintagma excesiv de lungă, alcătuită pentru a exprima rezultatul operației de amenajare, a circulat în limba veche (v. N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, 1878: 6). Ulterior a fost înlocuită printr-un singur determinant: *pardosit* (v. DA, s.v. *așternut* 3.), pentru a se evita impedimentul menționat;

bolțiță s.f., s.v. *cotruț*, „cotruță, unghet, *bolțiță* lângă sobă, care servește de culcuș mâțelor”, relevă caracterul regional, prin succesiunea de sinonime, cu care a fost echivalat, toate aparținând lexicului din partea locului;

cărțile s.f. pl. art., s.v. *poruncesc*, cu semantismul învechit „scrisori”, mai puțin frecvent la plural (v. *Letopisețul...* de Ion Neculce: *Au scris niște cărți viclene*

¹ Iulia Mărgărit, *Atestări „involuntare”*, în FD, XXX/2011, p. 27–34; idem, *Pe marginea unor glosare dialectale. Atestări „involuntare”*, III, în FD, XXXII/2013, p. 95–102.

și le-au pus într-un băț sfredelit și le-au trimis la Constantinopol – DA). Cuvântul folosit de Al. Țiplea, în propria intervenție, atestă cursul acestuia, calitatea generalizată de element uzual: „Cărțile țăranilor din Maramureș sunt pline de «poruncesc voie bună și sănătate»”;

căscătură s.f., s.v. *deot*; *dediochi*: „deochi, boala ce se căpătă prin vrăjire cu ochii; semnele boalei sunt durerea de cap, căldura, amețea și *căscături*”. Derivatul deverbal *căscătură* „căscat”, după DA, are o circulație limitată la Transilv. și Mold., după cum rezultă și din atestări;

cercuț s.n., s.v. *între*, dim. de la *cerc*: „*cercuțu* de pingă lună”, regionalism absent din DM, DEX, înregistrat de T. Pamfile, *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, 1915: 34.

coșfă s.f., s.v. *coșarcă*, cu același înțeles, „coș, paner”, răspândit, conform DA, în Transilvania și Muscel, un regionalism de origine germană;

croncan s.m., s.v. *cronc*, pl. *cronci*, cunoscut în Transilv. și Bucov., după DA, s.v., de altfel, confirmat de unele surse: „Atât de cătră românii din Bucovina, cât și de cătră cei din Transilvania, se mai numește corbul, însă numai foarte rar, încă și ... *croncan*” (Marian, *Ornitologia*, II: 15);

curcubetă s.f., s.v. *harbuz*, pl. *harbuji*, „dovleac”, cu aria de răspândire, Transilv.: *Mânios am fost și oi fi / Pe coada curcubetii / De ce-i lată și nu-i naltă, / Să șed la umbră-i vrodată* (Jarnik–Bârseanu, *Doine*: 131);

deschis, *timp* ~, s.v. *răzbun*, „timp frumos”, sintagmă absentă din dicționare;

dezvelite adj. f. pl., s.v. *cunună*, [despre fete] „fără basma, dezbrobodite”, în conformitate cu explicația autorului: „Într-unele sate s-a păstrat până astăzi vechiul obicei ca fetele, în duminici și sărbători, să umble *dezvelite* și cu cununa de flori în cap”. Cuvântul nu figurează în DLR;

dobaș s.m., s.v. *lingurar*: „La miliție, toboșarul (= *dobaș*) de regulă e țigan, pentru aceea, feciorul român, care ajunge la miliție toboșar, capătă porecla de *țigan*, *lingurar*”. Având în vedere un anumit public-țintă, culegătorul asigură lectura fără impedimente și indică, între paranteze, cuvântul corespunzător din zonă. *Dobaș*, de altfel, învechit, figurează în DA pentru vestul Transilv. și Ban.;

domnie s.m., s.v. *neamț*, „stăpânire, dominație”;

domni vb., s.v. *neamț*, „a stăpâni, a domina”: „Până ce au păstrat încă amintirea *domniei* austriace «domnul» și «neamțul» în mintea țăranului se identificau. Acum când prinde a simți de-al binele [sic!] că ungurii *domnesc*, conceptul de «domn» se identifică cu «ungur». La armată, până acum încă comună, *domnește* spiritul austriac, deci acolo «neamțul» e «domn»”.

Atât verbul, cât și numele, ca semantism, au caracter învechit (v. DLR, s.v.);

domnii de rumân s.v. *țara muntenească* „stăpânii, bogătașii de etnie românească”: „În Maramureș, nici *domnii de rumân*, și nici chiar preoții nu o vorbesc limba noastră proastă”;

duh de viață s. compus, s.v. *apă (v)ie*, „suflare, suflet”, semantism evident în ampla explicație pe care Al. Țiplea o oferă pentru *apă vie* „apă care învie pe cei

morți ..., foarte des în poveștile poporului unde i se adaugă și *apă moartă* care încheagă membrele mortului, pe când apa vie îi redă *duhul de viață*”.

Compusul nu figurează în dicționare.

fața s.f., ~ *obrazului*, s.v. *îndesoare*, „culoarea feței, a chipului”, semantism evident din ampla definiție și descriere a maladiei, „*îndesoare*, boală căpătată prin necumpăt la mâncare ... Sunt două feluri de îndesori: una sacă și alta apătoasă. Dacă îndesoria e seacă, atunci ai gârciuri (= colici), gălbinești (= îngălbinești) la *fața obrazului*, vinețești”;

găzdoaie s.f., s.v. *rudă*, „gospodină”. Lexemul-titlu este evidențiat de către culegător într-o descriere detaliată: „În casa țărănească, zestrea fetei e aranjată pe prăjina ce atârnă lângă peretele din dosul și sapa casei: ruda frumoasă și bogată dovedește că fata e bună gospodină, «*găzdoaie*»”.

DA atestă cuvântul cu sensurile 1. „soție”, 2. „stăpână”, 3. „gospodină”, numai pentru Transilv.;

gârciuri s.n. pl., s.v. *îndesoare*, „crampe, colici”: „Sunt două feluri de îndesori: una sacă și una apătoasă. Dacă îndesoria e seacă, atunci ai *gârciuri* (= colici), *gălbinești* (= îngălbinești) la *fața obrazului*, vinețești”. Prin specificul maladiei descrise, în terminologia modernă, *insolație*, simptomele acesteia corespund unei pluralități de manifestări. De aceea, aici apare pluralul de la *gârci*, var. învechită pentru *zgârci* (v. DLR);

glajă s.f., s.v. *uiagă*, „sticlă (recipient)”. Cuvântul, după DA, circulă în Transilv., Mold.: *Glaja încă mult ajută / Când o poți vedea umplută* (Marian, *Nunta la români*: 510);

gunoi s.m., s.v. *mujder*; s.v. *pătul*, „băligar” apare în DA cu atestări pentru Transilv., Mold., Munt.: *Un bordei urât, acoperit cu gunoi de cal* (Eminescu, *Nuvela*: 19). Dat fiind sensul „resturi”, în câștig de teren, în timp (v. ordinea din articolul DA, apoi DM, DEX), chiar DLR a simțit nevoia unui determinant distinctiv: *gunoi de grajd* (v. *infra*, s.v. *pătul*). Includerea lexemului în glosar pledează pentru extensiunea ariei de circulație a acestuia;

gustare mică s. compus, s.v. *gustare*, în loc de alte explicații, le preluăm pe acelea ale autorului: „În Maramureș, «dejunul» se numește *prânz*, «prânzul», *gustare*, iar *gustarea mică*, ce se dă lucrătorilor, după amiază, între orele 4–5, se numește *ojină*”.

DA înregistrează, exclusiv, pentru Ban., Sălaj, Maram., Mold.: *gustare* „masă principală”, compusul rămânând o formație inedită;

împrejur prep., s.v. *cină*, [temporal] „câtre, în jur de” sau în definiția culegătorului pentru „*cină* = vremea ce cade *împrejurul* cinii”. Pentru limba veche, cuvântul a fost atestat, după DA, numai la Dosoftei: *Era pregiur miazănoapte*;

îndemânos adj., adv., s.v. *baltag*, „care poate fi la îndemână, care se poate întrebuița ușor”: după cum reiese din descrierea culegătorului, „*baltag* = topor mic, *îndemânos* și ușurel cu toporiște lungă”. Adjectivul figurează în DA cu atestări din aria nordică: *Și le-a pus în cui din dos, / Ca să fie îndemânos, / Pentru alți plugari de scos* (Marian, *Sărbători*, I: 44);

între prep., s.v. *cercuț*, „în”, sens învechit, evident în intervenția autorului: „«Cercuțu de pingă lună» și «cercuțu de pingă soare» înseamnă periferia lunii și a soarelui care se vede *între* împrejurări normale, iar nu cu ocazia eclipselor”.

Atestarea, fiind în idiolectul autorului, pare cu atât mai valoroasă. După DA, prepoziția încă se mai folosea la începutul secolului al XIX-lea (*Ei să vor păzi închiși între cetatea aceasta* – Beldiman – v. DA, s.v. II.5.);

jale s.f., s.v. *cernesc*, „doliu”, înțeles evident în exemplul ilustrativ: „înnegresc [haine] pentru *jale*”. Cuvântul, cu acest sens, a fost inclus încă în corpusul LB într-o sintagmă specializată: *veșmânt de jeale*. De asemenea și Marian, *Înmormântarea*: 407 a înregistrat un alt compus, cu același semantism indubitabil: *anul jalei* „anul de doliu”;

junice s.f., s.v. *giurincă*, „juninică”, formă arhaică cuprinsă în *Cuvinte din bătrâni*, I: 286. Chestionarul lui Hasdeu, IV: 247, SDLR (Munt. vest), Jipescu, *Opincaru*: 48;

medicină s.f., s.v. *leac*, „medicament”, element neologic cunoscut în Transilv. și Ban., dată fiind proveniența cuvântului din germană: *Medizin* (DLR, s.v.);

mereu, mereuș adj., adv., s.v. *câtilin*, „încet, lin”, cu acest sens modal, atât primitivul, cât și derivatul, sunt atestate în DLR pentru Transilv. și Ban.;

miliție s.f., cu multiple înregistrări, dată fiind însemnătatea cuvântului, s.v. *cătană*; s.v. *ficioresc*; s.v. *lingură*, „armată”: „A plecat în cătane = A plecat la oaste, la *miliție*”. Cuvântul cunoaște răspândire largă în limba veche: *Când scăpai de miliție / Eram beat de bucurie* (Șez., II: 189);

modru s.n., s.v. *mod*, „chip, posibilitate”, atestat, în general, pentru aria nordică;

neamț = domn (s.v. *neamț*): „Până ce au păstrat amintirea domniei austriece, «domnul» și «*neamțul*», în mintea țaranului se identifica. Acum, când prinde a simți de-al binele [sic!] că ungerii domnesc ..., conceptul de «domn» se identifică cu «ungur». La armată, până acum încă comună, domnește spiritul austriac, deci acolo «*neamțul*» e domn”;

necumpăt s.n., antonim pentru *cumpăt*, s.v. *îndesoare*, apare în formularea lui Al. Țiplea: „îndesore, boală căpătată prin *necumpăt* în mâncare, în urma căreia te scârbești și te îngreșezi”. Derivat arhaic, iar după DA, atestat pentru Transilv.: *Acel necumpăt al Notarului ... aci îl voi arăta* (P. Maior, *Ist.*: 45 – v. DA, s.v.);

pănură s.f., s.v. *țol*, conform definiției din *Glosar*, apare ca un cuvânt uzual: „*țol* = *pănură* de lână, țesută cu măiestrie; cu țoluri, țaranii își învelesc masa, patul; în Maramureș, se țes țoluri de o frumusețe rară”, cu atestări, în DLR, majoritar pentru Transilv.;

păpușoi s.n., s.v. *mălai*, „porumb”, cuvânt emblematic pentru Mold., dar cu infiltrații și în zonele adiacente;

pătul s.n., s.v. *strat*. Autorul consideră necesar să delimiteze accepția din semantismul general: „Cuvântul acesta înseamnă numai *pătulul de gunoi*, făcut în grădini ori la câmp pentru legume și flori”. DLR, s.v. 3.b. confirmă înțelesul elementului regional: „*strat de gunoi de grajd* pus peste pământul unei răsadnițe (pentru a ține cald semănăturilor)”;

pingă, de ~ prep. compusă, s.v. *între*, „de lângă”: „Cercuțu *de pingă* lună și cercuțu *de pingă* soare”;

plăcinte subțiri s. compus, s.v. *scovardă*, „clătite”, cu circulație, după DLR, în Transilv., Maram.;

poiată s.f., s.v. *ștalău*, pl. art. *poiețile* s.v. *olate*, „adăpost rudimentar (din împletitură de nuiele), folosit ca grajd”, semantism în circulație prin Maram. și Mold. (v. DLR, s.v. 1., 2.);

proastă adj. f., s.v. *țara muntenească*, [despre limbă] „simplă, neevoluată”: „Grosul poporului atâta știe că este o Țară Românească unde sunt adevărați români, cu o limbă mai frumoasă decât «a noastră!» Una nu pricepe românul din Maramureș: cum de vorbesc rumânește și «domnii» în Țara Românească, fiindcă, în Maramureș, nici «domnii de rumân» și nici chiar preoții nu vorbesc «limba noastră *proastă*»”;

pulpă s.f., s.v. *mărin*, „uger”, așa cum rezultă din glosa autorului, „boală la vaci, când *pulpa* vacii, în urma inflamațiunii, se umflă, mai pe urmă umflătura se coace, iar din *pulpă* curge sânge”. Semantismul este cunoscut în nordul Transilv., Mold., Ban. (Șez., II: 204; IV: 128);

prădătoare adj. f. „risipitoare”, înțeles atestat pentru Transilv. și Maram.: *Și ți-i băutor bărbatul, / Băutor și prădător / Și la lucru n-are spor* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*: 185);

priincioase adj. f. pl., s.v. *rând*, „favorabile”: „N-are vreme și împrejurări *priincioase* ca să vie”;

sfădi vb. tranz., s.v. *toi*, „a muștra, a certa”, cu atestări din Transilv. și Ban. (DLR, s.v. 3.);

soră de mireasă s. compus, s.v. *drușcă*, denumește „fata care însoțește mireasa la cununie și care are anumite atribuții”. Compusul este cunoscut, în general, în aria nordică;

ungheț s.n., s.v. *cotruță*, cu circulație prin Transilv., Olt., Ban. (DLR, s.v. *ungheț* 2.), semnificând „locul de pe vatra cuptorului, către perete, unde se țin diverse obiecte sau unde pot să doarmă copiii”. În Maram., spațiul, după informația autorului, este specializat pentru odihna pisicilor;

ungur s.m., s.v. *domn*, îmbogățit semantic, după observația lui Al. Țiplea: „Acum când prinde a simți de-al binele [sic!] că ungerii *domnesc*, conceptul de «domn» se identifică cu «ungur»”;

ungurești, haine ~ s. compus, s.v. *domnișoară*, „haine de oraș, orășenești”, sens explicitat de către autor pentru: „domnișoară = fată de «domn», nemăritată îmbrăcată în haine «ungurești»”. Așadar, adjectivul corespunzător perpetuează noul sens al bazei, care nu a fost consemnat în dicționare.

3. Cuvintele enumerate, rămase în afara repertoriului lexical al lucrării menționate, caracterizează mai multe tipuri de situații.

3.1. Din punctul de vedere al răspândirii, majoritar regionalisme, lexemele recuperate și prezentate mai sus, prin semnalarea noilor atestări, atrag atenția

asupra unei posibile extensiuni a ariei de circulație. În acest fel, citatele ilustrative din Maramureș ar completa numărul atestărilor nu foarte numeroase cum ar fi: pentru Transilv., Mold.: *căscătură, glajă, jale*, pentru Transilv., Muscel: *corfă*, pentru Transilv., Bucov.: *croncan*, pentru Transilv.: *curcubetă, găzdoaie, pănură, poiată*, pentru Transilv. vest., Ban.: *dobaș, medicină, mereu, mereuaș, sfădi*, pentru Mold.: *gunoi „băligar”, împrejur „către”, între „în”, păpușoi*, pentru Mold., Ban.: *pulpă „uger”*, pentru Transilv., Maram.: *plăcinte subțiri* etc. Pentru regionalisme de felul: *boltiță, căscătură, corfă, croncan, curcubetă, dobaș, găzdoaie, glajă, medicină, păpușoi, pătul, plăcinte subțiri, poiată* ș.a., dicționarele, în mod special, DLR și MDA nu menționează Maramureșul.

3.2. Din punctul de vedere al semantismului, unele dintre acestea circulă cu semnificații învechite, proprii secolului de început al culturii române. Persistența lor în spațiul maramureșean conferă un caracter conservator graiului local.

3.2.1. În formulările personale ale autorului întâlnim încă în uz câteva calcuri efectuate, în secolul al XVI-lea, după modele slave cărturărești. Atestările următoare confirmă uzul prelungit, real în epocă, pentru acestea, având o altă semnificație decât cele din textele folclorice petrificate:

cărți pl. pentru *carte* s.f. „scrisoare”, s.v. *poruncesc*, după *книга* 1. „operă literară scrisă”. 2. „scrisoare”. Semantismul împrumutat, foarte răspândit și cu multe atestări, dat fiind rolul și însemnătatea obiectului reprezentat, a circulat mai ales în forma de singular. Până la o anumită epocă, *cartea* constituia o întreprindere unică, în sensul de activitate la scara minimă, și fără regularitate. Pluralul se înregistra în cazul cancelariilor domnești, al boierilor cu anumite ranguri de pe lângă curtea domnească etc. În Glosarul de față, Al. Țiplea semnaleză un lesem întâlnit „de regulă în *cărțile țărănești*”. Așadar, putem deduce că el însuși avea deprinderea cuvântului pe care nu s-a străduit să-l evite;

față s.v. *îndesoare*, în DA, s.v. II.2. figurează cu informația că înțelesul „culoare”, cu care este înregistrat, îl are și paleoslavul *лице*, ceea ce înseamnă că ne aflăm în ... *fața* unui calc. Acesta, conform atestărilor, a cunoscut o largă răspândire, aproape în toate provinciile: Transilv. (*un cal cu părul în față aghistinei* – Șincai, *Hronicul*, II: 302); Munt. (*Arendășoaice gătite și împodobite, cu toate fețele curcubeului* – Odobescu, *Opere*, I: 384), Mold., Bucov. (*La multe locuri ... este datina de a pune în jurul mortului încă și diferite flori, și anume la cei bătrâni, mai mult verzi și fără față* – Marian, *Înmormântarea*: 88). Probabil că, până la o anumită dată, sensul se impusese în așa măsură, încât putea să stea alături de cel fundamental: *Fața* [= visage] *lui*, *fața* [= culoarea] *sfeclei, nasul ca un ardei roșu* (Ispirescu, *Legende*: 104). Combinația în care apare semantismul pentru Maram. este similară cu cea din Munt., de unde se poate deduce poziția consolidată a semantismului, deosebirea constând în selectarea unui sinonim, de origine slavă. În consecință, asocierea acestora, pentru necunoscători, poate părea suspectă: *Dacă îndesoria e seacă, atunci ai gârciuri* [= colici], *gălbinești* [= îngălbenești] *la față* [= culoarea] *obrazului, vinești* (p. 111). Situația calcului în epocă este confirmată

și de autorii DA. În articolul *floare* IV. 2. găsim următoarea precizare, în privința semantismului: „după slavonește, unde *цветъ* are amândouă înțelesurile [1. „floare”, 2. „culoare”], «culoare, față»”. Glosa DA constă dintr-o succesiune sinonimică, a cărei menționare, corespunde probabil uzului general din epocă.

3.2.2. Semantisme învechite în cazul unor elemente de origine veche slavă: *jale* s.f. < *жалъ*, pe lângă accepția cunoscută „tristețe, mâhnire, durere”, în Maram. păstrează încă înțelesul arhaic „doliu”, consemnat pentru perioada veche a limbii române (Mihăilă 1960: 156): *înnegresc (pentru jale)* (s.v. *cernesc*). Verbul *înnegri* „a vopsi haine în negru, a le face de culoare neagră”, convergent semantic cu numele, susține semantismul acestuia;

prost adj., s.m. continuă v. sl. *простъ* „simplu, comun, liber, care stă drept în sus (vertical)” (Mihăilă, *op. cit.*: 186). Sensurile cuvântului românesc sunt legate de cele originale, iar în limba veche *prost* circula cu înțelesul de „simplu”. În epoca respectivă, aproape se consacrase sintagma *limba proastă românească* „limba vorbită de oamenii de rând, necărturari”. O găsim și în texte scrise: *A prepune această îndreptare de lege dă pre limba elinească pre limba proastă românească* (*Îndreptarea legii*, 1652: 142, *apud* Mihăilă, *op. cit.*: 186), Aceeași sintagmă o regăsim, pentru Maram., în comentariul autorului: „În Maramureș nici „domnii de rumân” și nici chiar preoții nu o vorbesc «limba noastră proastă»” (s.v. *țara muntenească*).

3.3. Tot din punctul de vedere al semantismului, unele dintre elementele identificate, în acest fel, prezintă interesante evoluții, de cele mai multe ori absente din dicționare ori glosare:

dezvelite (s.v. *cunună*) [despre fete] „fără basma, neîmbrobodite” nu figurează în DLR, dar nici în alte dicționare. Prin crearea derivatului, se configurează cuplul antonimic *învelit(ă)/dezvelit(ă)*, completându-se, în chip firesc opoziția aflată în suspensie, până atunci, prin absența celui de al doilea membru;

deschis, timp ~ (s.v. *răzbun*) [fig.] „timp senin, însorit, strălucitor”; sintagmă, de asemenea, neînregistrată în aceleași surse, susceptibilă de opoziția cu *timp închis*;

domn apare cu o accepție inedită, în linia celei învechite, „stăpân”, decisiv, în conturarea noului înțeles fiind aspectul vestimentar, după cum rezultă din definiția autorului: „domn = cela ce e îmbrăcat în haine nemțești”, sens neînregistrat de dicționare. Între timp, conform acestui criteriu formal, valabil pentru reprezentanții puterii în stat, în Transilvania, *domn* a impulsionat succesiv, crearea de relații sinonimice cu etnonimele *neamț* și *ungur*, investite cu înțelesul comentat al lui *domn*: „Până ce au păstrat încă amintirea *domniei* austriace «domnul» și «neamțul» în mintea țaranului se identificau. Acum când prinde a simți de-al binele [sic!] că ungerii *domnesc*, conceptul de «domn» se identifică cu «ungur». La armată, până acum încă comună, *domnește* spiritul austriac, deci acolo «neamțul» e «domn»”. În virtutea aceluiași criteriu, al portului, *rumân, rumâncă* semnifică „țaran, țarancă” (s.v. *rumân*);

ungur v. *domn, supra*;

ungurești adj. f. pl. în haine ~ s.v. *domnișoară*: „Domnișoară = fată de domn, nemăritată, îmbrăcată în haine «ungurești» (de oraș)”. Cu acest înțeles, adjectivul de la etnonimul-bază, nu figurează în dicționare sau alte glosare;

voioșie, s.v. *răzbun* „timp frumos, senin, strălucitor”: „răzbun, timp deschis = voioșie”. Semantismul a fost preluat analogic după starea de spirit umană corespunzătoare.

3.4. Semantisme regionale.

gunoi „bălegar” s.v. *strat*, atestat pentru Trans., la începutul sec. al XIX-lea și, majoritar, pentru Mold., pare cunoscut și în Maram. De altfel, conform dicționarelor, în prezent, cuvântul s-a generalizat;

gustare „prânz” s.v.: „În Maramureș, dejunul se numește *prânz*, «prânzul» *gustare*”;

poiata, s.v. *ștalău*, pl. art. *poițele* s.v. *olate*, „adăpost rudimentar folosit ca grajd”, răspândit în aria nordică (v. DLR, s.v. 1., 2.);

pulpă „uger”, după CADE (Mold., Ban.) s.v. *pulpă*. 2., semantism în evidentă extensiune, după DLR, s.v. 3.e.).

3.5. Lexeme specifice ariei nordice.

curcubetă s.v. *harbuz*, cu aria de circulație în Transilv. (DA, s.v. 1.), prezintă o situație similară cu a lexemului precedent, ca origine, fiind, de asemenea, moștenit (lat. *cucurbita*, -am), în opoziție tot cu împrumuturi de origine turcă; *dovleac* (Munt., Dobr., Olt.) < tc. *dövrlek*, *bostan* (Mold., Dobr., Transilv.) < tc. *bostan*, după Suciș II, dar și cu *lubeniță* (< bg. *любеница*, srb. *lubenica*), pentru zona sud-vestică.

pănură, s.v. *țol*, caracteristic ariei nordice, în opoziție cu cea sudică, reprezintă un cuvânt din fondul latin, *paenula*, pentru care, în simetrie, în aria meridională, circulă împrumuturile turcești *aba* și *dimie*. În cazul primului dintre ele, Suciș II limitează tc. *aba* „mai ales în Munt., Olt., s. Olt., înv. și Dobr.”, iar cel de al doilea, *dimie*, după aceeași sursă < tc. *dimi*, acoperă, ca regionalism, Olt., Munt., Dobr., Ban., Transilv. (sud-est);

3.6. Cuvinte nou-create.

Aici menționăm mai întâi câteva compuse atestate, cu circulație în Trans. Maram., conform DLR, de felul, *plăcinte subțiri* „clătite” și *soră de mireasă* [la nuntă] „domnișoară de onoare”, recent atestat și în zona sudică (DGS, III). Celelalte care urmează reprezintă formații inedite: *domnii de român* „boierii români”, *duh de viață* „suflet, suflare”, *timp deschis* „vreme frumoasă” succesor condiționat al unui antonim „meteorologic”, deja impus în limbă, *timp închis*; *haine unguerești*, în epocă, în Maram. „port occidental, european” (în opoziție cu cel tradițional românesc-țărănesc).

4. Atestările involuntare identificate definesc mai pertinent graiurile din Maramureș, sub aspect lexical, prin prezența următoarelor categorii:

– numeroase regionalisme infiltrate din zonele învecinate, confirmând o anumită dinamică a granițelor dialectale;

- lexeme specifice sec. al XVI-lea: cu semantism învechit ori calcuri după slavonă, încă în uz la începutul secolului trecut;
- cuvinte moștenite susceptibile de corelare cu împrumuturi turcești pentru partea meridională a dacoromânei;
- evoluții semantice particulare, unele limitate restrictiv în timp și în spațiu, determinate de complexul politico-istoric al epocii;
- creații lexicale noi, mai ales prin compunere, reflectând un anumit tip de creativitate specific limbii române.

ABREVIERI

- CADE – I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic ilustrat*, de Gh. Adamescu, București, Editura „Cartea Românească” [1926–1931].
- DA – Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- DGS III – *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, volumul III, Literele P–Z, coord. Maria Marin., București, 2011.
- DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 ș. u.
- Jipescu, *Opincaru* – Gligore, M. Jipescu, *Opincaru, cum este și cum trebuie să fie săteanu. Scriere-n limba țaranului muntean*. București, 1881.
- Mihăilă 1960 – Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave*, București.
- SDLR – August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.
- Suciu, II – Emil Suciu, *Înfluența turcă asupra limbii române* [vol.] II. *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române.
- Șez. – *Șezătoarea*. Revistă pentru literatură și tradiții populare, Fălțiceni. Anul I, 1892 ș.u.

EN MARGE D’UN GLOSSAIRE DIALECTAL. ATTESTATIONS „INVOLONTAIRES”

RÉSUMÉ

L’article reprend un problème inauguré en 2011 et continué en 2013 concernant la glose de l’auteur et les éléments lexicaux des citations, susceptibles d’être entrés dans le corpus des mots correspondant.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române